

Το δημόσιο σύστημα υγείας στην Αρχαία Ελλάδα και στο Βυζάντιο

Η Ελληνική πόλη κράτος μεταξύ των άλλων διευκολύνσεων που παρείχε στο σώμα των πολιτών συμπεριλαμβάνονταν και η δωρεάν παροχή ιατρικής περίθαλψης. Δημόσιοι γιατροί αμείβονταν από τις τοπικές κυβερνήσεις συνήθως σε ετήσια βάση με σκοπό να προσφέρουν τις απαιτούμενες ιατρικές θεραπείες στους κατά περίπτωση ασθενείς. Η παροχή της δημόσιας ιατρικής πρόνοιας θεωρούνταν ως κάτι δεδομένο για τους νομοθέτες. Μέχρι στιγμής δεν υπάρχει αποδεικτικό στοιχείο πως οφείλεται στο νομοθετικό έργο του Σόλωνα, γεγονός που συνηγορεί στην αρχαιότερη θέσπιση του θεσμού. Οι γιατροί αναφέρονται από τον Όμηρο ως ειδική κατηγορία ανθρώπων (Homer, *Odyssey*, xvii,382-384) ενώ στον Πλάτωνα κατατάσσονται στην πεζή κατηγορία των τεχνιτών (Plato, *Gorgias*,445b). Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης διασώζει μία διαταγή του νομοθέτη Χάροντα ο οποίος είχε διατάξει όλοι ανεξαιρέτως οι ιδιώτες να δέχονται τις φροντίδες γιατρού αμειβομένου με δημόσια έξοδα (Diodorus Siculus, xii.13). Για την περίπτωση της Αθήνας των κλασσικών χρόνων έμμεση πληροφόρηση παρέχεται από τα έργα του Αριστοφάνη. Ο Δικαιόπολης στην κωμωδία του Αριστοφάνη «Αχαρνείς» παροτρύνει τον φτωχό και τυφλό αγρότη να επισκεφτεί τον διάσημο χειρουργό Πίταλο (Aristophanes, *Acharnians* 1027-1032) ενώ στο έργο «Σφήκες» είναι ο μισολιπόθυμος Λάμαχος που ζητάει έναν δημόσιο χειρουργό (Aristophanes, *Wasps* 1432). Σχολιαστές αναφέρουν πως ο «δημόσιος χειρουργός» εκλέγονταν με δημόσιες μεθόδους και πρόσφερε ιατρικές υπηρεσίες χωρίς πληρωμή (Suidas s.v, Scholiast ad Aristoph. *Acharn.* 1030). Η αναφορά στην ειδική αυτή κατηγορία γιατρών γίνονταν με τους ακόλουθους όρους : Ο δημόσιος ιατρός, ο δημοσιεύων ιατρός, ο δημοσιεύων, ο ιατρός. Στους Ρωμαϊκούς χρόνους γίνονται γνωστοί με την ορολογία «αρχίατροι». Ο ετήσιος μισθός ενός δημόσιου ιατρού στις πόλεις της Κλασσικής Ελλάδος πρέπει να κυμαίνονταν περίπου στις 500 δραχμές, στους επόμενους αιώνες η αμοιβή τους αυξήθηκε σε αστρονομικές πληρωμές π.χ ο Ασκληπιάδης από την Πέργη τον 2^ο π.Χ αιώνα λάμβανε 1000 δραχμές από την αιγιακή πόλη της Σελεύκειας στην Παμφυλία. Σε αρκετές περιπτώσεις οι δημόσιοι γιατροί δημιουργούσαν περιουσίες όπως ο γιατρός των Δελφών Φίλιστος ο οποίος πρόσφερε τον 3^ο π.Χ αιώνα ως δωρεά στην γενέτειρα του Κω το ποσό των 4.000 δραχμών για την κάλυψη στρατιωτικών δαπανών. Αρχικά το «Ιατρείον» τους πρέπει να ήταν ένα μικρό δωμάτιο με ιδιωτικό εξοπλισμό, στην εποχή του Γαληνού (2^{ος} μ.Χ αιώνας) όμως τα απλά δωμάτια είχαν μετατραπεί σε μεγάλα κτήρια εξοπλισμένα από κρατικά κονδύλια. Οι γιατροί, μέχρι την δημιουργία των μεγάλων νοσοκομείων (κυρίως στρατιωτικών) επισκέπτονταν τους ασθενείς στο σπίτι.

Αυτοί που καλούνταν να επιλέξουν ιατρούς στις δημόσιες θέσεις της πόλης τους δεν ήταν άλλοι από τους κατοίκους μέσω άμεσης ψηφοφορίας. Ο υποψήφιος ιατρός δεν είχε παρά να πείσει τους ψηφοφόρους για τα μοναδικά χαρίσματα του και τις εξαιρετικές του ικανότητες. Αυτό όμως δεν σήμαινε πως ο εκλεγμένος ιατρός θα ήταν και ο πιο άριστος ή καλύτερος από ιδιωτικούς γιατρούς. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα οι υποψήφιοι γιατροί για τα δημόσια αξιώματα έπρεπε πριν τις εκλογές να δικαιολογήσουν με το καλύτερο τρόπο την υποψηφιότητά τους προκειμένου να εκλεγούν (Plato, *Gorgias*, 514d) ενώ σε άλλο σημείο του έργου ο Σωκράτης έχοντας επισημάνει τον ενδεχόμενο κίνδυνο από μία τέτοια υποκειμενική εκλογή υποστηρίζει πως ακόμα και ένας νομικός με την κατάλληλη ομιλία μπορούσε να εκλεγεί στο αξίωμα αυτό (Plato, *Gorgias*, 456b). Σε κάθε περίπτωση όμως οι ψηφοφόροι

γνώριζαν πως σε αυτούς πέφτει η ευθύνη της εκλογής του κάτι που δεν το αφήνει ασχολίαστο ο Ξενοφώντας (Xenophon Cyropaedia I,6,15). Σε ανάλογο σχολιασμό προχωρεί και ο Κυνικός Φιλόσοφος Τέλης ο οποίος στο έργο του «Περί φυγής» χωρίς υπεκφυγές φορτώνει την ευθύνη της όποιος λανθασμένης εκλογής (όνειδος) δημόσιου γιατρού στους ψηφοφόρους .

Οι γιατροί ήταν παρόντες σε όλες τις δημόσιες εκδηλώσεις όπως σε γιορτές και κυρίως σε αθλητικούς αγώνες ώστε να μπορούν άμεσα να περιθάλψουν αποχωρούντες με τραυματισμό αθλητές. Επίσης οι δημόσιοι γιατροί είχαν ειδικά καθήκοντα όπως την ιατρική επίβλεψη των ομάδων των «Εφήβων» κατά την περίοδο της στρατιωτικής τους εκπαίδευσης και θητείας θητείας. Όλες οι ομάδες των «Εφήβων» είχαν στρατιωτικούς δημόσιους γιατρούς (Inscription I.G ii/iii, 2237, A.D. 230-235) ένας διαχρονικός θεσμός που ισχύει και σήμερα σε κάθε οργανωμένο στρατό. Αναφορικά με την σημασία των στρατιωτικών γιατρών οι Έλληνες ήδη από την Ομηρική εποχή είχαν αντιληφθεί τις αναντικατάστατες υπηρεσίες τους και για τον λόγο αυτό τους είχαν απαλλάξει από καθημερινές αγγαρείες και πολεμικές συγκρούσεις ώστε να αφοσιωθούν στο έργο της αποκατάστασης (Diodorus Siculus, iv,71). Οι γιατροί τόσο οι δημόσιοι όσο και οι ιδιωτικοί ήταν οργανωμένοι σε συλλόγους γύρω από την λατρεία του Ασκληπιού. Στην Αθήνα το ιερό του Ασκληπιού βρισκόταν στην νότια πλευρά της Ακρόπολης.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο ο δημοφιλέστερος ιατρός πριν τον Ιπποκράτη ήταν ο Δημοκίδης ο Κροτωνιάτης (Herodotus,iii,131). Αρχικά μετοίκησε στην Αίγινα και το δεύτερο χρόνο της παραμονής του στο νησί έλαβε το αξίωμα του δημόσιου γιατρού λόγω της αναγνώρισης των δεξιοτήτων του από τους ντόπιους. Τον τρίτο έτος τον προσέλαβαν ως κρατικό ιατρό οι Αθηναίοι προσφέροντας του αντίστοιχο μισθό. Στην συνέχεια ο τύραννος της Σάμου Πολυκράτης στο κλίμα αντιζηλίας των Ελληνικών πόλεων προσέλαβε τον Δημοκίδη με ετήσιο μισθό δύο ταλάντων το χρόνο. Η λαμπρή αυτή επαγγελματική σταδιοδρομία του Δημοκίδη τον κατέστησε τον δημοφιλέστερο ιατρό του Ελληνικού κόσμου και προσέδωσε στην γενέτειρα του την υστεροφημία πως προσφέρει τους καλύτερους γιατρούς.

Πολλοί είναι οι γιατροί που στα πλαίσια του επαγγέλματος τους δεν δίστασαν να ταξιδέψουν σε όλα τα μήκη και πλάτη του Ελληνικού κόσμου προκειμένου να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, αρκετές φορές μάλιστα κάτω από αντίξοες συνθήκες στις οποίες ανταποκρίθηκαν με αξιοζήλευτο πνεύμα αυταπάρνησης. Ο ιατρός Δαμιάδας από την Σπάρτη, υπηρέτησε μετά από ψηφοφορία ως δημόσιος γιατρός στην πόλη του Γυθείου για δύο έτη επιδεικνύοντας αταλάντευτη προσωπική και επαγγελματική συμπεριφορά. Όταν η πόλη του Γυθείου λόγω κακής κατάστασης των οικονομικών της δεν μπορούσε να συγκεντρώσει την απαιτούμενη ετήσια μισθοδοσία, ο Δαμιάδας αρνήθηκε να πληρωθεί για τον έτος αυτό. Για αυτήν την αυτοθυσία του η πόλη τον τίμησε με τους τίτλους του «Πρόξενου» και του «ευεργέτη». Ο Μενόκριτος ο Σάμιος υπηρέτησε την πόλη της Καρπάθου για 20 χρόνια (Inscription,I.G. xii,i,1032,second century B.C.). Πριν από αυτό πρόσφερε αμισθί τις υπηρεσίες του στην πόλη της Ρόδου. Μεγάλη ήταν και η ευεργεσία του στην ιδιαίτερη πατρίδα του την Κω όπου μεταξύ άλλων ανδραγαθημάτων κατά την πολιορκία της πόλης από τον Φίλιπο Έ (Polybius, iii, 2, 8; Appian, Macedonia,4) ο Μενόκριτος από ανιδιοτέλεια ορμώμενος και με δικά του προσωπικά έξοδα περιέλαπτε ασταμάτητα από το πρωί μέχρι το βράδυ τους τραυματισμένους συμπολίτες του. Στην Λαμία, ο Μητρόδωρος υιός του Ανδρομένη βοήθησε όλους όσους του ζήτησαν βοήθεια χωρίς να λάβει πληρωμή (Inscription.I.G. ix,ii,69,second century B.C). Ο Απολλώνιος ο Μιλήσιος παρόλο που δεν ήταν δημόσιος γιατρός

προσφέρθηκε να υπηρετήσει ως τέτοιος στην νήσο Τήνο σε μία δύσκολη για την πόλη περίοδο και συμφώνησε να μην δεχθεί μισθό για τους πρώτους έξι μήνες. Αλλά και όταν μία νέα συμφορά (λοιμός) ακολούθησε το νησί δεν το εγκατέλειψε αλλά συνέχισε με αυτοθυσία και ανιδιοτέλεια να θεραπεύει και να ανακουφίζει (Inscription.I.G.XII,V,824,189-167 B.C). Ο ιατρός Ερμείας από την Κω θα εξέπληξε τους πάντες με την αυτοθυσία του να ανακουφίζει πληγωμένους στρατιώτες και από τα δύο μέτωπα στο πόλεμο που ξέσπασε μεταξύ της Γόρτυνας και της Κνωσού στα τέλη του 3^{ου} αιώνα π.Χ.

Οι πόλεις ανεγνώριζαν την προσφορά τους και τους τιμούσαν ανάλογα. Τα δώρα που τους έκαναν ήταν τόσο υλικά π.χ στέμμα από χρυσό, λάδι όσο και δώρα τιμής π.χ πολιτογράφηση και τιτλοδοσία όπως «πρόξενος» και «ευεργέτης». Η πόλη της Ελάτειας στην Φωκίδα, σε ανάμνηση και σε ένδειξη ευγνωμοσύνης προς το πρόσωπο του γιατρού Ασκληπιόδωρου από την Κω, έδωσε προνόμια σε όσους γιατρούς που το όνομα τους άρχιζε με τα αρχικά Ασκλ.-Ο Ασκληπιόδωρος όχι μόνο είχε βοηθήσει τους αρρώστους της Ελάτειας αλλά και είχε δώσει μία σειρά δημόσιων διαλέξεων περί κανόνων δημόσιας υγείας (Supplementum Epigraphicum Graecum,III,416,second century B.C).Οι Δελφοί το 235π.Χ θα απαλλάξουν τον ιατρό Φίλιστο και στους απογόνους του από οποιαδήποτε φόρους μεταξύ αυτών συμπεριλαμβανομένου και του φόρου για την Υπηρεσία Υγείας (Sylloge Inscriptionum Graecarum, ed.W.Dittenberger, 437,c.263 B.C). Η απαλλαγή αυτή κρίθηκε αναγκαία ως ένδειξη ευγνωμοσύνης στις πολύτιμες υπηρεσίες του ιατρού των Δελφών που πρόσφερε ανεξαιρέτως τόσο σε ντόπιους όσο και σε προσκυνητές (inscription.S.I.G.,538,C.216-215 B.C). Στον Ισθμό ο δήμος της πόλης θα τιμήσει τον δημόσιο γιατρό Σάτυρο (Inscriptions of Cos 409,second century B.C)

Οι Έλληνες γιατροί λόγω του πνεύματος ανιδιοτέλειας και της υψηλής αίσθησης καθήκοντος πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους σε όσους τις χρειαζόνταν, βοηθούσαν ανεξαιρέτως όλες τις κοινωνικές και οικονομικές κατηγορίες ανθρώπων. Οι σκλάβοι ήταν ενταγμένοι και αυτοί στο πρόγραμμα ιατρικής βοήθειας. Για αυτούς το αφεντικό τους έπρεπε να πληρώσει έναν ειδικό φόρο, «τα ιατρικά».Η τιμητική στήλη στο δήμο του Γυθείου προς τιμή του Δαμιάδη εγκωμιάζει την προσφορά του η οποία κατευθύνονταν σε όλους αδιάκριτα καθώς περιέλαθαιτε φτωχούς , πλούσιους, σκλάβους και ελεύθερους (inscription. I.G.v,i,1145, c.70 B.C).Ο Πλάτωνας άφησε απλά την ευθύνη των σκλάβων στα αφεντικά τους χωρίς να σχολιάσει κάτι παραπάνω (Plato,Laws,720 b-e). Η δράση τους ξεπερνούσε την ανθρώπινη φυλή και επεκτείνονταν και στα ζώα, κυρίως τα οικόσιτα. Ο Μητρόδωρος αναφέρεται από τους κατοίκους της Λαμίας και ως «υπίατρος».Από πάπυρους της Ελληνιστικής Αιγύπτου γίνεται γνωστός ένας ειδικός φόρος που αποσκοπεί στην πληρωμή του «ιπιατρικόν» (Pap.Hideh,45,257-256 B.C) ενός φόρου που η ύπαρξη του συνεχίστηκε μέχρι τον 4^ο τουλάχιστον αιώνα (Pap.Oxyrhynchus, 92,A.D. 335).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον άξιο αναφοράς αποτελεί η περίπτωση της Ελληνιστικής Πτολεμαϊκής Αιγύπτου. Λόγω της διογκωμένης γραφειοκρατίας του κράτους κάθε κίνηση των δημοσίων ιατρών οριζόνταν με λεπτομέρειες βάση πρωτοκόλου.Ο δημόσιος ιατρός θα έπρεπε αρχικά να δράσει σύμφωνα με τις γραπτές υποδείξεις των συναδέλφων του οι οποίες λειτουργούσαν ως οδηγοί αντιμετώπισης ασθενειών. Στην περίπτωση που παρόλο την τήρηση των οδηγιών και την κατάλληλη θεραπεία, ο ασθενής απεβίωνε ο ιατρός απαλλάσσονταν από περαιτέρω αναζήτηση ευθυνών για λάθος χειρισμούς. Σε αντίθετη περίπτωση ο ιατρός διώκονταν με ανάλογες κατά περίπτωση κυρώσεις (Diodorus Siculus,i, 82; 12).ο Αριστοτέλης αναφέρει πως ο γιατρός μπορούσε να δράσει κατά βούληση μονάχα μετά το πέρας τριών ημερών

αγωγής σύμφωνης με τις υπάρχουσες γραπτές οδηγίες. Μετά το χρονικό αυτό διάστημα αν η αγωγή δεν είχε φέρει κανένα ορατό αποτέλεσμα μπορούσε να ακολουθήσει την δική του προσωπική θεραπεία (Aristotle,*Politics*,1286a).Στην Αίγυπτο ο υπουργός που είχε επωμιστεί την ομαλή λειτουργία της υπηρεσίας δημόσιας υγείας έφερε το τίτλο ο «επί των ιατρών» όπως για παράδειγμα ο Χρύσερμος από την Αλεξάνδρεια,γιός του Ηρακλείτου και εξ αίματος συγγενής του Βασιλέα Πτολεμαίου VI [Inscription.*Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae* (O.G.I.S),104, reing of Ptolemy VI (181-146) B.C from Delos].

Μία ακόμα πτυχή του ιατρικού επαγγέλματος ήταν η παρουσία τους σε τόπους φονικών έτσι ώστε να γνωμοδοτήσουν την αιτία θανάτου των θυμάτων. Συνήθως οι δημόσιοι γιατροί καλούνταν από τον τοπικό διοικητή για παροχή ιατροδικαστικής γνωμάτευσης π.χ την εποχή του Μάρκου Αυρήλιου ο γιατρός Διονύσιος έκανε αναφορά στον στρατηγό Κλαυδιανό ότι μετά από εξέταση του πτώματος ενός Ιέραξ εξακρίβωσε πως ο θάνατος του προήλθε από αγχόνη (Inscription.Pap.Oxyrhynchus,51,A.D. 173).

Στους αιώνες που θα ακολουθήσουν το Ρωμαϊκό δημόσιο σύστημα υγείας θα εισέλθει σε μία περίοδο καινοτομικών μεταρρυθμίσεων τόσο σε επίπεδο στελέχωσης, υποδομών και ιεραρχίας που θα το οδηγήσουν σε τέτοια επίπεδα προσφοράς υπηρεσιών τα οποία δεν θα ξεπεραστούν παρά μόνο τον 19^ο αιώνα στις Δυτικές κοινωνίες. Από τον 4^ο αιώνα και μετέπειτα τα νοσοκομειακά φιλανθρωπικά ιδρύματα μαζί με τις Εκκλησίες θα δεσπόζουν ανάμεσα στην δημόσια ζωή των μεγάλων πόλεων της Αυτοκρατορίας. Οι Αυτοκράτορες και η Εκκλησία θα αποτελέσουν τους κύριους χορηγούς ανέγερσης δημόσιων ιδρυμάτων υγείας τα οποία από το τέλος του 6^{ου} αιώνα θα έχουν ως κύριο σκοπό την δωρεάν ανακούφιση και την θεραπεία των νοσούντων. Οι «ξενώνες» ή «νοσοκομεία» πλαισιωμένα με επαγγελματίες ιατρούς και με χρήση ορθολογιστικών θεραπευτικών αγωγών θα εστιάζουν στην προσφορά υπηρεσιών υψηλού επιπέδου. Πριν το 4^ο αιώνα δεν υπάρχουν μαρτυρίες για ύπαρξη μόνιμων ιδιωτικών ή δημόσιων ιδρυμάτων που να είναι ικανά να προσφέρουν σχετική περίθαψη σε φτωχούς, σε σκλάβους και γενικότερα στα κατώτερα στρώματα της Αυτοκρατορίας. Η αναγνώριση του Χριστιανισμού ως επίσημης κρατικής θρησκείας της Ρωμαϊκής θρησκείας από τον Μ.Κωνσταντίνο θα αποτελέσει τη απαρχή για μία σειρά πρωτοποριακών καινοτομιών στον τομέα της παροχής ιατροφαρμακευτικής περίθαψης. Η Βυζαντινή φιλανθρωπία συμβατή με το φιλοσοφικό ανθρωπιστικό ρεύμα της ύστερης Ρωμαϊκής κοινωνίας και αποκρυσταλλωμένο στην Χριστιανική θεολογία της Καινής Διαθήκης θα αρχίσει σιγά σιγά να γίνεται πράξη με την ανέγερση δημόσιων νοσοκομείων με την βοήθεια των Αυτοκρατόρων και της Αυτοκρατορικής Εκκλησίας.Η φιλανθρωπία καλυμμένη με τον χριστιανικό μανδύα θα προπαγανδίζεται ως μία από τις αυτοκρατορικές αρετές.Αυτή η νέα επικρατούσα αντίληψη πολιτειακής έκφρασης αναφορικά με το θέμα της κοινωνικής αλληλεγγύης θα εκδηλωθεί με χορηγιές στα ιδρύματα που επέβλεπε η Εκκλησία. Η πρώτη μαρτυρία για ίδρυση μόνιμων αγαθοεργών εστιών αφορά τον Επίσκοπο Αντιοχείας Λεόντιο (στο αξίωμα μεταξύ 344-358) ο οποίος θα πρωτοστατήσει στην ανέγερση «ξενώνων» στην Αντιόχεια με σκοπό την εξυπηρέτηση των φτωχών και των περαστικών. Η ύπαρξη αυτών των μικρών ιδρυμάτων επιβεβαιώνεται και από το «Πασχάλιο Χρονικό» αλλά παραμένει ακόμη ανεξακρίβωτο το γεγονός αν παρείχαν κάποιου είδους περίθαψης για αρρώστους πέρα της καλύψεως των αναγκών σίτισης και στέγασης. Μεταξύ 357-377 θα αναγερθούν τα «φτωχοτροφεία» του Επισκόπου Σεβάστειας Ευστάθιου για τα οποία και πάλι δεν είναι εύκολο μέχρι σήμερα να επιβεβαιωθούν ως ιδρύματα στα οποία

ήταν δυνατή η προσφορά ιατρικής περίθαλψης. Η σωζόμενη μαρτυρία του Επιφάνιου σχετικά με τα ιδρύματα αυτά δεν αναφέρει κάτι περισσότερο από προσφορά τροφής και στέγης (Eriphanios Panarion 75.1). Τα πρώτα ιδρύματα που συγγενεύουν με πραγματικά σύγχρονα νοσοκομεία θα ανεγερθούν από τον επίσκοπο της Καππαδοκίας Βασίλειο Καισαρείας (370-379) ο οποίος θα χρηματοδοτήσει τα αποκαλούμενα «καταγώγια» στην περιφέρεια της πόλης της Καισαρείας. Ο Μ.Βασίλειος για μια καλύτερη αντιμετώπιση των ασθενειών των νοσούντων θα προσλάβει επαγγελματίες γιατρούς, νοσοκόμες και μεταφορείς κατορθώνοντας με αυτό τον τρόπο να επιτύχει μία σημαντική ποιοτική αναβάθμιση των κοινωφελών ιδρυμάτων και ταυτόχρονα προετοιμάζοντας τον δρόμο για περαιτέρω θετικές μεταρρυθμίσεις (Ep.94:Saint Basil, Letters). Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος στην διάρκεια της υπηρεσίας του ως επίσκοπος Κωνσταντινούπολης (398-404) θα ιδρύσει παρόμοια ιδρύματα στην πόλη γνωστά με το όνομα «Νοσοκομεία».Ο όρος νοσοκομείο αρχικά χρησιμοποιείται για χώρους περίθαλψης εντός των Μοναστικών συγκροτημάτων και χρησιμεύαν κατά κύριο λόγο για την ανάρωση των μοναχών. Η ίδρυση των Νοσοκομείων της Κωνσταντινούπολης από το Πατριαρχείο βρίσκεται μέσα στα πλαίσια των ευρύτερων μεταρρυθμίσεων που απέβλεπαν στη ισχυροποίηση του Πατριαρχικού θεσμού σε επίπεδο όχι μανάχα δογματικής αλλά και σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας.Μέχρι τότε η φιλανθρωπική μέριμνα βρισκονταν διάσπαρτη σε διάφορους ανεξάρτητους μοναστικούς πυρήνες. Με το μεταρρυθμιστικό έργο του Χρυσοστόμου ο ρόλος του Πατριαρχείου ενδυναμώθηκε και μονοπώλησε τους οργανισμούς της δημόσιας οργανωμένης περίθαλψης. Την διοικητική μεριμνά των ιδρυμάτων θα την αναθέσει σε ιερείς –μοναχούς, την επισιτιστική μέριμνα σε επαγγελματίες μαγείρους ενώ στο καθαρά ιατρικό κομμάτι επαγγελματίες γιατροί και οι βοηθοί τους θα αναλάβουν την αντιμετώπιση των ασθενειών. Για πρώτη φορά εδώ συναντούμε ένα δημόσιο νοσηλευτικό ίδρυμα στο οποίο ξεκάθαρα ο πρωταρχικός στόχος είναι προσανατολισμένος στην θεραπεία των τυχών ασθενών με χρήση ορθολογιστικών μεθόδων. Την πραγματικότητα αυτή την επιβεβαιώνουν και ο βιογράφος του Μ.Βασιλείου Παλλάδιος και ο ασκητής Νείλος της Άγκυρας (S.Nili epistolarum liber II,erp.109-11). Τα νοσοκομιακά ιδρύματα στα μέσα του 7^{ου} αιώνα είχαν αναβαθμιστεί σε διοικητικό και ιατρικό επίπεδο από τα αντίστοιχα των περασμένων αιώνων. Από το *Miracula Sancti*, ένα κείμενο γραμμένο λίγο μετά το 650 στην Κωνσταντινούπολη, μαθαίνουμε πως εν γένει λειτουργικές και διοικητικές αδυναμίες των νοσοκομείων του 5^{ου} αιώνα δεν ήταν πλέον παρούσες όπως πχ. πιθανή έλλειψη εξειδικευμένων ιατρικών τμημάτων, διοικητική στελέχωση από άπειρους ιερείς ή ακόμα προέλευση ασθενών προερχόμενων μονάχα από φτωχές κοινωνικές τάξεις. Στο κείμενο αυτό ο Στέφανος, διάκονος στο Ναό της Αγίας Σοφίας μετά από αποτυχημένες κατόικον θεραπείες θα νοσηλευτεί στο «ξενώνα Σαμσών» και συγκεκριμένα σε κλίνη του οφθαλμιατρικού τμήματος. (*Miracula Artemii*, mir. 21,25-28).Ο ξενώνας «Σαμψών» ιδρύθηκε κάπου στις αρχές του 6^{ου} αιώνα, ιδρυτής του ήταν ένας ιδιώτης γιατρός εν ονόματι Σαμψών ο οποίος είχε μετατρέψει το σπίτι του σε πρόχειρο νοσοκομείο όπου εκεί ασκούσε το επαγγελματά του αμισθεί. Οι πηγές αναφέρουν πως αφού κατάφερε να θεραπεύσει τον Ιουστινιανό μετά από την χορήγηση μιάς επιτυχούς θεραπείας , ο Αυτοκράτορας σε αντάλλαγμα ευγνωμοσύνης του δώρησε μεγάλη χορηγία προς ενίσχυση του άτυπου ιατρείου του. Ο εν λόγω ξενώνας με το σύστημα των χορηγιών θα λειτουργήσει ακατάπαυστα μέχρι τις αρχές του 14 αιώνα. Επίσης πληροφορούμαστε πως ένας άλλος ασθενής, με παρόμοιο πρόβλημα στην όραση, παρέμεινε στον «ξενώνα Χριστοδότης». Εκεί θα δεχθεί τις φροντίδες των Αρχιάτρων, των Υπουργών και των Υπηρετών δηλ. των επαγγελματιών γιατρών και των επίσης επαγγελματιών βοηθών

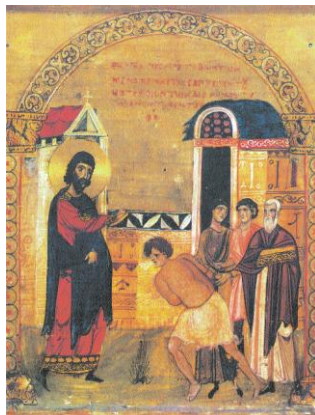
τους. Αυτές οι περιγραφές οδηγούν στο συμπέρασμα πως τα Βυζαντινά νοσοκομεία των μεγάλων πόλεων του 7^{ου} αιώνα εξυπηρετούσαν ασθενείς της μεσαίας τάξης, διέθεταν διαφορετικές πτέρυγες για διαφορετικές κατηγορίες ασθενειών και κατά προέκταση υπήρχε εξειδικευμένο και ιεραρχημένο προσωπικό επαγγελματιών γιατρών. Σταδιακά από τον αιώνα αυτό και μετέπειτα οι διοικητικοί άρχισαν αν προέρχονται όλο και περισσότερο από τις τάξεις του νοσηλευτικού προσωπικού, τουλάχιστον στις μεγάλες πόλεις. Τον 10^ο αιώνα οι διοικητικές θέσεις καλύπτονταν αποκλειστικά από ιατρούς. Στις αναβαθμισμένες δημόσιες υπηρεσίες υγείας του 7^{ου} αιώνα συνέδραμε ιδιαίτερα σχετική προηγούμενη νομοθεσία του Ιουστινιανού σύμφωνα με την οποία οι γιατροί της πόλης θα πρέπει να υπάγονται στο ιατρικό προσωπικό των ξενώνων και όχι στις διοικητικές αρχές της εκάστοτε πόλης (*Miracula Artemii*, mir 22, 28-31). Προς σε αυτήν την κατεύθυνση θα έπρεπε να αποσκοπεί και ο νόμος που απαγόρευε τις απ'ευθείας κρατικές παροχές στους Αρχιάτρους των πόλεων (*Procopius Anecdota* 26.5). Ως αποτέλεσμα, από την εποχή του Ιουστινιανού οι γιατροί όλο και περισσότερο συνδέονταν με το χώρο των νοσοκομείων έτσι ώστε αυτά τα δύο να γίνουν τελικά συνώνυμα και αδιαίρετα. Ομολογουμένως ήταν μία σοφή διάταξη που είχε πολλές ευεργετικές συνιστώσες δηλ. βοήθησε στην ανάπτυξη εξειδικευμένου προσωπικού, βοήθησε στην δημιουργία και ανάπτυξη διοικητικής και ιατρικής αξιολογικής ιεράρχησης, έδωσε ώθηση στην έρευνα και γενικότερα κατέστησε τα νοσοκομεία δημόσια κέντρα υγείας με δυνατότητα προσφοράς υψηλών υπηρεσιών. Η Εκκλησία φρόντισε να κατηγοριοποιήσει τα φιλανθρωπικά ιδρύματα ανάλογα των προσφερόμενων εξειδικευμένων υπηρεσιών. Έτσι τα ιδρύματα κατηγοριοποιήθηκαν με βάση των αναγκών των χρηστών τους δηλ. σύμφωνα με ηλικία τους (βρεφοκομεία, γηροκομεία), σύμφωνα με οικονομικές ανάγκες (πτωχοκομεία), σύμφωνα με εντοπιότητα (καταγώγια), σύμφωνα με την υπάρχουσα φυσική κατάσταση (νοσοκομεία /ξενώνες). Τα παραπάνω κοινοφελή αυτά ιδρύματα όπως γίνεται φανερό πρόσφεραν όλο το φάσμα των υπηρεσιών σε αδύναμες ομάδες πολιτών, ένας λειτουργικός διαχωρισμός που επιβίωσε μέχρι τις μέρες μας γνωρίζοντας παγκόσμια εξάπλωση. Τα νοσοκομεία μαζί με τις Εκκλησίες έγιναν αναπόσπαστο κομμάτι της αστικής ζωής των μεγάλων Βυζαντινών πόλεων. Η ανέγερση τους γίνονταν με δημόσια δαπάνη και πολλά από αυτά χτίστηκαν με χορηγίες των Αυτοκρατόρων. Στην Κωνσταντινούπολη οι πιο ονομαστοί ξενώνες μεταξύ 4^{ου} και 6^{ου} αιώνα ήταν αυτοί της Αγίας Ειρήνης, του Περάματος, του Άγιου Παντελεήμονα, του Σαμψών και του Εύβουλος (*De cerimoniis* I.32,173). Η Αυτοκράτειρα Ειρήνη η Αθηναία (752 – 803) θα κατασκευάσει ένα νέο νοσοκομείο στην πρωτεύουσα στα τέλη του 8^{ου} αιώνα (*Scriptores originum Constantinopolitanarum*), ο Αυτοκράτορας Θεόφιλος (829-842) επίσης θα χορηγήσει την ανέγερση ξενώνα (*Theophanes Continatus, Chronographia*) Ξενώνες μαρτυρούνται επίσης στην Αντιόχεια (*Procopius, De aedificiis* II.10,25), στην Αλεξάνδρεια, στην Δερβισό της Μ.Ασίας, στην Αράβισσος της Καππαδοκίας (προσφορά του Αυτοκράτορα Μαυρίκιου), στην Γόρτυνα της Κρήτης δωρεά του Μητροπολίτη Κρήτης Ανδρέα (8^{ος} αιώνας), στην Νικομήδεια με ιδρυτή τον Επίσκοπο Θεοφύλαχτο (9^{ος} αιώνας), στην Θεσσαλονίκη του 12^{ου} αιώνα, στην Νίκαια του 13^{ου} αιώνα κα. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου νοσοκομεία χτίστηκαν στο περίβολο μονών όπως έγινε στην μονή της Αγίας Λαύρας στο Άγιο όρος όταν ένα τέτοιο ίδρυμα ιδρύθηκε από τον Αθανάσιο Αθωνίτη στο δεύτερο μισό του 10^{ου} αιώνα, το οποίο τουλάχιστον μέχρι και τον 12^ο αιώνα πρέπει να εξυπηρετούσε και κοσμικούς. Από τον 10^ο αιώνα τα Βυζαντινά νοσοκομεία λειτουργούσαν και ως κέντρα διδασκαλίας της ιατρικής επιστήμης, από μαρτυρία του 12^{ου} αιώνας πληροφορούμαστε πως ο ξενώνας του Παντοκράτορα στην Κωνσταντινούπολη προσέλαβε ιατρό μεγάλου

κύρους για να διδάξει στα παιδιά των ιατρών του ιδρύματος. Το οικοδομικό συγκρότημα του Χριστού Παντοκράτορα ανεγέρθει με ιδιωτικές χορηγίες του Αυτοκράτορα Ιωάννη Β΄ Κομνηνού (1118-1143) και θα περιλαμβάνει οικογενειακό Μουσωλείο, γηροκομείο, λεπροκομείο και ξενώνα. Ο ξενώνας ήταν μεγάλη νοσοκομειακή μονάδα που το 1136 βρίσκονταν σε πλήρη εξέλιξη περιλαμβάνοντας 50 κλίνες εν ενεργεία. Διέθετε πέντε τμήματα, (χειρουργικό, οφθαλμολογικό, γαστρεντερικό, γυναικολογικό/μαιευτικό και 2 πτέρυγες για περίθαλψη κατάκοιτων). Διάσημος διδάσκαλος της ιατρικής επιστήμης ήταν ο Ιωάννης Αργυρόπουλος ο οποίος δίδασκε στην Κωνσταντινούπολη μέχρι την ημέρα της άλωσης. Οι ιατροί απασχολούνταν στα νοσοκομεία με βάρδιες, συνήθως εργάζονταν έξι μήνες κάθε χρόνο και τους υπόλοιπους ασκούσαν το επάγγελμα τους ως ιδιώτες. Οι μισθοί που λάμβαναν από το κράτος κατά την διάρκεια των έξι μηνών άγγιζαν το βασικό μισθό της εποχής αλλά η αγάπη για το επάγγελμα τους και για ικανοποίηση από την κοινωνική τους προσφορά κάλυπταν το χαμηλό μισθολόγιο τους. Στους επόμενους μήνες ασκούσαν ιδιωτική ιατρική. Όπως ήταν φυσικό ο αριθμός των νοσοκομείων ποίκιλε από εποχή σε εποχή ανάλογα με την πολιτικοστρατιωτική κατάσταση της Βυζαντινού κράτους. Επί παραδείγματι ο αριθμός τους στις πόλεις των Ανατολικών επαρχιών μειώθηκε από τα μέσα του 7^{ου} αιώνα ως αποτέλεσμα της Αραβικής κατάκτησης της Συρίας και Αιγύπτου αλλά και των επιθέσεων τους στις πόλεις της Μ.Ασίας οι οποίες ακόμα δεν είχαν προλάβει να συνέλθουν από τις Περσικές καταστροφές.

Στην Κλασική Ελλάδα η θεσμική υποχρέωση από την πλευρά της πολιτείας για παροχή φιλανθρωπίας δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί και για αυτό ήταν παντελώς απύσχα. Η πόλη κράτος δεν μεριμνούσε για δημόσια φιλανθρωπικά ιδρύματα, τέτοιου είδους ιδρύματα ήταν ξένα προς την θεσμική της συγκρότηση. Το άτομο έπρεπε να παλέψει με τις δικές του δυνάμεις για να βγει αβλαβή και σώο από τα αναποδογυρίσματα της τύχης. Στους μόνους που πραγματικά μπορούσε να ζητήσει βοήθεια σε γήινο επίπεδο πέρα από τους θεούς, ήταν περιστασιακοί πρόσχεροι προστάτες και συγγενείς. Ο Χριστιανισμός στα πλαίσια της «Αγάπης», ακολουθώντας το θεωρητικό πρότυπο της θεοθυσίας του Ιησού, θα επικεντρώσει από νωρίς την προσοχή του στο κεφάλαιο της φιλανθρωπίας. Η έννοια της φιλανθρωπίας είχε ήδη ωριμάσει στα παγανιστικά Ελληνιστικά φιλοσοφικά ρεύματα της ύστερης αρχαιότητας αλλά ο Χριστιανισμός ήταν αυτός που τελικά την αυτονόμησε και την ανέδειξε σε επίσημο θεσμό οδηγώντας στην ανέγερση νοσοκομείων τόσο από την πλευρά του κράτους όσο και από την πλευρά της Εκκλησίας. Στον θυελώδη 4^ο αιώνα ο Αυτοκράτορας Ιουλιανός (331-363) δεν μπορεί να πιστέψει πόσο πίσω είχε μείνει η Ελληνική παγανιστική Εκκλησία προς την κατεύθυνση αυτή, ενώ οι Χριστιανοί είχαν κάνει τόσες πολλές ενέργειες σχετικές με περίθαλψη απόρων οι προσπάθειες των παγανιστών παρέμεναν ανοργάνωτες και ασυντόνιστες. Τα νοσοκομεία αντιπροσώπευαν την Θεϊκή Πρόνοια η οποία υλοποιούνταν διαμέσου της Χριστιανικής Εκκλησίας και του κλήρου, ήταν μέρος της Χριστιανικής «Αγάπης» και «φιλοκαλίας» που συμφιλίωνε τα πλήθη, που ανεδείκνυε ως πρότυπο μία πρωτοποριακή ειρηνική κοινωνία σχέσεων και κοινωνικής ανιδιοτέλειας. Το ανθρωπολογικό αυτό πρότυπο θα αντέξει για πάνω από μία χιλιετία εξασφαλίζοντας την ύπαρξη και συνοχή της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στους δύσκολους και ταραχώδεις καιρούς που θα ακολουθήσουν τους επόμενους αιώνες.

(α)

(β)

(γ)

(δ)

α) Σκηνή που αντανακλά την καθημερινή πραγματικότητα των βυζαντινών ιατρείων. Ο γιατρός («σπετσίαλος») κρατώντας στο αριστερό του χέρι ένα ουροδοχείο εξετάζει την φύση των ούρων του ασθενή για αναγνώριση της ασθένειας και χορήγηση αγωγής. Μπροστά του μία ποικιλία ασθενών με διάφορα σωματικά νοσήματα και τραυματισμούς. Στα δεξιά της εικόνας οι δύο βοηθοί του γιατρού φορώντας απλούστερα ρούχα. Τα φάρμακα παρασκευάζονταν επί τόπου όπως μαρτυρούν τα γεμάτα ράφια με διάφορες φυάλες πρώτων υλών. Η όλη αναπαράσταση αναδεικνύει την ορθολογιστική επαγγελματική προσέγγιση των ιατρών στο Βυζάντιο πάνω στην αντιμετώπιση των ασθενειών (εξέταση/ παρατήρηση/ αντιμετώπιση). Λεπτομέρεια μικρογραφίας από το Αντιδοτήριον του ιατρού («ακτουάριου») Νικολάου Μυρεψού, 1339. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη β) Η άλλη πλευρά της ιάσης. Όταν όλες οι ανθρώπινες επιστημονικές προσπάθειες έχουν εξαντληθεί χωρίς κανένα αποτέλεσμα τότε μένει μονάχα η επέμβαση του υπερφυσικού. Στην εικόνα αυτή, ο άγιος Ευστάθιος θεραπεύει έναν ψυχικά διαταραγμένο άτομο (Λεπτομέρεια από επιστύλιο με θαύματα του αγίου Ευστρατίου. Τέμπερα σε ξύλο, β' μισό 12ου αι. Σινά, Μονή Αγίας Αικατερίνης). Οι θεραπευτές Άγιοι κατείχαν σημαντική θέση στην λαϊκή ιατρική θαυματοποιία η οποία συχνά βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση με την επίσημη επιστημονική ιατρική όπως και στις μέρες μας. Ιδιαίτερα στις καταστάσεις ψυχικών νοσημάτων η λαϊκή ιατρική εμφανίζονταν παντοδύναμη λόγω του μη ανεπτυγμένου κλάδου της ψυχιατρικής την εποχή αυτή γ) Η Αγία Αναστασία η Φαρμακολύτρια. Τοιχογραφία, 14ος αι. Κύπρος, Ναός Παναγίας Φορβιώτισσας. Μία γυναίκα ζητά την βοήθεια της Αγίας, της οποίας ο ιατρικός χαρακτήρας αντανακλάται στην φιάλη που κρατά στα χέρια της. Για τις γυναίκες των μέσων τάξεων ήταν πιο δύσκολο να καταφύγουν στην βοήθεια των γενικών γιατρών ιδιαίτερα για γυναικολογικής φύσεως σωματικές δυσλειτουργίες. Αυτό το γεγονός σε συνδιασμό με την συναισθηματική τους φύση τις έκανε πιο αποδεκτές στις πρακτικές της λαϊκής θαυματοργικής ιατρικής. Με βάση την Αγιολογία, το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετώπιζαν οι γυναίκες στο Βυζάντιο ήταν η καταληψή τους από δαιμονικό πνεύμα. Η πιο συνήθης αιτία για την δαιμονική επίρεια ήταν κάποιο σαρκικό αμάρτημα ή ερωτικό πάθος/ακολασία το οποίο μπορούσε να θεραπευτεί μονάχα ύστερα από θεϊκή υπερφυσική παρέμβαση διαμέσου των Αγίων δ) Η κολυμβήθρα της Βηθεσδά, γύρω από την οποία είναι ξαπλωμένοι ασθενείς που αναμένουν τη θεραπεία τους. Εικονογραφημένο χειρόγραφο (κώδ. 587μ, φ. 17β), 11ος αι. Άγιον Όρος, Μονή Διονυσίου. Η εγκοίμηση ασθενών για θεραπευτικούς σκοπούς κοντά ή μέσα σε ιερούς χώρους υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής στην Ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα. Η συνήθεια αυτή ήταν τόσο βαθιά ριζωμένη στην λαϊκή ψυχή που συνεχίζει να επιβιώνει μέχρι τις μέρες μας. Με την οριστική νίκη του Χριστιανισμού, οι διάφορες ιαματικές θεότητες του Παγανισμού αντικαταστάθηκαν από χριστιανούς μάρτυρες και αγίους. Τώρα λοιπόν, οι απελπισμένοι ασθενείς αναζητούσαν θύραθεν θεραπεία γύρω

από τα λείψανα και τις εικόνες των θαυματουργών ιαματικών Αγίων. Ένα γνωστό χριστιανικό κέντρο εγκοίμησης ήταν η εκκλησία του Αγίου Ιωάννου στην Οξεία στην Κωνσταντινούπολη στη εσωτερικό της οποίας βρίσκονταν το λείψανο του Αγίου Αρτεμίου. Ο Άγιος Αρτέμιος αποτελούσε την ύστατη λύση σε μη αντιμετωπίσιμα ιατρικά προβλήματα, παρουσιάζονταν στα όνειρα των πιστών ασθενών και πρόσφερε την ανάλογη θεραπεία. Μετά από την επέμβαση του Αγίου ο ασθενής ανακτούσε την υγεία του κάτι που η επίσημη ιατρική είχε αποτύχει να προσφέρει. Αποτελεί γεγονός πως στα «Θαύματα του Αγίου Αρτεμίου» υπάρχει διάχυτη μία εύκολα ανιχνεύσιμη πολεμική εναντίον της επίσημης ιατρικής σχολής . Αυτή η πολεμική θα πρέπει να ενταχθεί στο γενικότερο πλαίσιο ανταγωνισμού της λαϊκής ιατρικής μεθόδου της εγκοιμήσεως με τις επίσημες μεθοδολογικές πρακτικές της ιατρικής επιστήμης των νοσοκομείων.